

Бойко Н.В.  
Київський національний університет  
імені Тараса Шевченка

## ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ІНСКРИПЦІЙ XVI–XVIII СТ. УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

У зв'язку з появою великої кількості понять на позначення нових явищ суспільного життя в Україні XVI–XVIII ст. виникає необхідність їх лексичного позначення, завдяки чому в складі словника пізньосередньовічної латинської мови з'являються нові лексеми або ж відбувається трансформація традиційних значень слів класичної латини відповідно до потреб нового часу [2; 3].

Динаміку змін можна визначити в двох напрямках – розширення семантичного обсягу, поява нових значень та їх відтінків, а також, навпаки, звуження лексичного значення слова.

Зміни лексичного складу в текстах латинськомовних інскрипцій можна представити у вигляді декількох тематичних груп.

1. Загальноживана лексика латинської мови і запозичення з грецької мови класичного і пізньоантичного періодів, що набула релігійного забарвлення під впливом церковної латини:

- a) *beatus, a, um* – щасливий, багатий, квітучий → праведний, благословенний;
- benedico, dixi, dictum, 3* – хвалити, прославляти → благословляти;
- beneficium, ii n* – послуга, благодіяння, привілей → Божа милість;
- caritas, stis f* – любов, повага → предмет християнської любові, любов до Бога;
- credo, didi, ditum, 3* – довіряти → вірувати, сповідувати релігію;
- crux, crucis m* – хрест як знаряддя тортур → розп'яття, атрибут церковної влади;
- cultus, us m* – обробка землі, спосіб життя → вшанування Бога;
- dilectio, ionis f* – любов, повага → християнська любов;
- deus, i m* – божество римського пантеону → Господь;
- divinus, a, um* – божественний → божий;
- dominus, i m* – господар, пан → Бог;
- faveo, favi, fautum, 2* – сприяти, допомагати → благословляти;
- fidelis, e* – вірний → віруючий;
- fides, ei f* – віра, вірність, чесність → християнська віра;
- gratia, ae f* – милість, приємність, краса → благодать, милість божа;
- infidelis, e* – невірний → не християнин;
- institutio, ionis f* – облаштування, спосіб дії → вчення, заповіді;
- intercessio, ionis f* – протест, втручання → молитва, блання;
- oboedientia, ae f* – покірність → набожність;
- offero, obtuli, oblatum, offere* – представляти, протиставляти → жертвувати;
- oratio, ionis f* – мова, промова, звертання → молитва, проповідь;
- ordo, ordinis m* – ряд, порядок, лад → церковні закони та звичаї;
- peccator, oris m* – винний → грішник;
- petitio, ionis f* – старання, прагнення, вимога → молитва, блання;
- pontifex, icis m* – понтифік, жрець → сан єпископа;
- prex, precis f* – прохання, побажання → молитва;
- religio, ionis f* – совість, благоговіння, обряди, релігія → християнська релігія;
- religiosus, a, um* – добросовісний, обачний → релігійний, набожний;

*sacerdos, otis m* – жрець → священнослужитель;

*spiritus, us m* – душа → святий дух;

*suscipio, cepi, ceptum, 3* – підтримувати, піднімати, брати → приймати віру;

*verus, a, um* – правдивий, дійсний, законний, справедливий → істинний, єдиний;

b) *apostolus, i m* – судовий виступ → апостол;

*catholicus, a, um* – спільний, всеохоплюючий, загальний → католицький, правовірний;

*christianus, a, um* – людина, що сповідує християнську віру → людина, що має найкращі риси, притаманні християнину;

*ecclesia, ae f* – народне зібрання → церква, костел;

*zelus, i m* – ревності → ревність, старання.

2. Неологізми середньовічної латинської мови, утворені шляхом запозичення лексем з давньогрецької мови:

*anathema, ae f* – прокляття, пам'ять, пор. гр. ἄνθεμα – прокляття, відлучення від церкви;

*archiepiscopus, i m* – найвищий сан єпископа, пор. гр. ἀρχιεπίσκοπος;

*episcopus, i m* – єпископ; *episcopatus, i m* – вище духовенство; система церковного управління через єпископа, сан священника, пор. гр. ἐπίσκοπος – наглядач, єпископ;

*metropolitanus, i m* – посада митрополита, *metropolis, is f* – резиденція митрополита, пор. гр. μετροπολίς – метрополія, столиця;

*presbyter, eri m* – священник, пресвітер; *presbyterium, ii n* – приміщення в церкві, ризниця, пор. гр. πρεσβύτερος – старець, старійшина.

3. Суспільно-політична лексика із трансформованою в середньовічний період семантикою.

Найбільш показовою в лексичній системі середньовічної латини є еволюція в сфері соціально-політичної лексики. У зв'язку з появою нових реалій і відповідних потреб суспільства в їх словесному позначенні найуживаніші лексеми набувають іншого смислового забарвлення:

*castrum, i n* – фортеця, замок (античн. *castrum, i n* – військовий табір, укріплення; в класичній латині лексема вживалася переважно в формі множини);

*comes, mitis m* – граф, магнат (*comes, mitis m* – супутник, товариш; у пізньоімператорську епоху – ще й вища посадова особа);

*dux, ducis m* – князь, гетьман (*dux, ducis m* – вождь); ускладнення соціальної організації суспільства вимагало усталення складених термінів із *dux* на позначення відповідних посад, пор. *dux magnus* – великий князь, *dux supremus* – великий гетьман, *dux campester* – польний гетьман;

*palatinus, i m* – воєвода (*palatinus, i m* – царедворець, той, хто був на службі в правителя);

*scabinus, i m* – член судової колегії, присяжний (*scabinus, i m* – той, хто сидить на лаві; пор. *scabillum, i n* – лавка).

4. Окремі прикметники, зазнавши субстантивації, змінюють лексичне значення відповідно до потреб позначення нових реалій:

*capitalis, e* – головний, видатний → *capitaneus, i m* – староста; ускладнення соціальної організації суспільства призвело до утворення складених термінів із *capitaneus* на

позначення відповідних посад, пор. *capitaneus exercituum* – польний гетьман, *capitaneus generalis* – генеральний староста;

*castellanus, a, um* – фортифікаційний → *castellanus, i m* – каштелян;

*famosus, a, um* – славетний → *famosus, i m* – міщанин;

*generosus, a, um* – родовитий, шляхетний → *generosus, i m* – шляхтич;

*illustris, e* – славетний, відомий → найясніший;

*magnificus, a, um* – славетний, знаменитий → *magnificus, i m* – ясновельможний;

*nobilis, e* – знатний → вельможний; шляхтич;

*oppidanus, a, um* – місцевий → *oppidanus, i m* – міщанин;

*religiosus, a, um* – ретельний, набожний → *religious, i m* – благочестивий;

*reverendus, a, um* – поважний → *reverendus, i m* – достойний, гідний;

*serenissimus, a, um* – найясніший → *serenissimus, i m* – його величність;

*spectabilis, e* – помітний → освічений;

*venerabilis, e* – поважний → превелебний.

Утворення ж нових слів могло відбуватися відповідно до наявних моделей за допомогою словотворчих афіксів латинської і давньогрецької мов на базі лексем, успадкованих з латини класичного періоду:

а) шляхом відкидання закінчення прикметника було утворено іменник середнього роду III відміни за зразком продуктивного типу (напр., *exemplar, aris n*): *tutelar, aris n* – оберіг (від прикметника *tutelar, e* – охоронний);

б) за допомогою суфікса іменників жіночого роду *-iss(a)*, продуктивного в пізньосередньовічній латині, було утворено, наприклад, іменники *haeredissa, ae f* – спадкоємиця (від *heres, edis m, f* – спадкоємець, -иця) та *ducissa, ae f* – жінка гетьмана, княгиня (від *dux, ducis m* – вождь);

в) за зразком іменників жіночого роду III відміни (напр., *multitudo, inis f*) було утворено новий іменник *gratitudo, inis f* – безкорисливість (від *gratuitus, a, um* – безкорисливий);

д) одним з можливих способів творення прикметників було запозичення грецької лексеми-іменника з одночасним переведенням її до категорії прикметника – пор.: *zelosissimus, a, um* – найбільш ревний (гр. *zelus, i m* – ревності); характерно, що окрім наведеної форми *gradus superlativus* інші форми ступенів порівняння прикметника не зустрічаються;

е) природно, що запозичення грецьких словотвірних елементів є швидше винятком у латинській мові досліджуваного періоду, втім, пор., наприклад, *archidiocesis, is f* – головна єпархія (пор. *diocesis, is f* – єпархія; гр.  $\text{ἐπίσκοπος}$  (-)).

Аналіз лексики латинськомовних інскрипцій українського походження дозволив встановити, що основна частина вживаної у текстах проаналізованих інскрипцій лексичних одиниць, природно, належить до основного фонду латини класичного періоду. Головна роль у появі нових слів та розвитку значень старих була зумовлена, як правило, історичними факторами і новими реаліями життя, а посилення впливу християнської церкви призвело до подальшої розбудови конфесійної терміносистеми. Питома лексика латинської мови і запозичена грецька класичного і пізньоантичного періодів набуває релігійного забарвлення під впливом церковної латини. Найістотніші зміни простежуються в тематичній групі соціально-політичної лексики, в смисловій структурі якої відбувається перерозподіл і спеціалізація значень відповідно до комунікативних потреб і вербалізації нових явищ і понять. Утворення нових слів відбувалося відповідно до наявних моделей за

допомогою словотворчих афіксів латинської і давньогрецької мов на базі лексем, успадкованих з латини класичного періоду.

Отже, поява лексичних новотворів і слів з модифікованим значенням пояснюється суспільно-політичними та культурологічними чинниками, а саме входженням України до тогочасного європейського мовно-культурного простору.

#### *Використана література:*

1. *Луцька-Литвяк Ф.И.* Из истории латинской социально-политической лексики // Труды филологического факультета ХГУ им. М.Горького.– Т. 8. – 1960. – С. 201–211.
2. *Малеин А.И.* Латинский церковный язык // Богословский вестник. – № 3. – Греко-латинский кабинет Ю. Шичалина, 2003 г. (из БВ, 1907). – С. 194–223.
3. *Яковенко Н.М.* Соціальна термінологія латинського документа українського походження XIV-XVI ст. // Іноземна філологія. – Львів, 1995.– № 80. – С. 85–89.

#### *Джерела ілюстративного матеріалу:*

1. *Barącz Sadok W.* Pamiątki miasta Stanisławowa. – Lwów: Ossolineum, 1858. – 191 s.
2. *Barącz Sadok W.* Pamiątki miasta Żółkwi. – Lwów: Piller, 1852. – 139 s.
3. *Czołowski A.* Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej // Teka konserwatorska. – Lwów: Nakł. Koła C. K. Konserwatorów, 1892. – S. 65–132.
4. *Dzieduszycki M.N.* Kościół katedralny lwowski obrz. łacińskiego pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Panny. – Lwów: Nakł. Hołyńskiego, 1872. – 93 s.
5. *Stęczyński M.B.* Okolice Galicyi. – Lwów: Nakł. Jabłońskiego, 1847. – 156 s.
6. *Szydłowski T.* Dzwony Starodawne z przed r. 1600 na obszarze bylej Galicyi. – Kraków: Pol. Akad. Umiej., 1922. – X. – 96 s.

*Валігура О.Р.*

*Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка*

### **КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ**

У сучасній лінгвістичній науці дослідження питань міжмовних контактів, взаємодії мов із урахуванням динаміки міжкультурного спілкування привертають все більшу увагу мовознавців [2; 6; 17; 21; 22; 25; 43]. Проте в науковій літературі, присвяченій проблемам взаємодії та взаємовпливу мов, що контактують [4; 10; 11; 38], існують суперечливі твердження щодо сутності інтерпретації мовної інтерференції, яка поряд з білінгвізмом та конвергенцією складає коло основних проблем теорії мовних контактів.

Встановленню причин мовної інтерференції, дослідженню її ролі та функцій у соціальному, психологічному й лінгвістичному планах присвячено численні праці [1; 19; 24; 41], утім невіршеним залишається питання лінгвокогнітивних основ мовної інтерференції, зокрема фонетичної.

Розглядаючи феномен фонетичної інтерференції, ми наголошуємо на складності застосування цього терміна, оскільки на відміну від явищ, з якими пов'язана інтерференція у фізиці, людська мова є матеріальною і соціальною, складним переплетенням психологічних і фізіологічних механізмів. Доречно звернути увагу на той факт, що джерело, механізми та форми прояви інтерференції можуть визначатися чинниками культурного порядку. Звідси комплексність мовної інтерференції та багатоаспектність її вивчення у